

LUCKHAM, Bryan: The library in society. A study of the public library in an urban setting. London, (1972.) XV. 181. p. /Library Associations research publications, 4./

A KÖNYVTÁR A TÁRSADALOMBAN

Bryan Luckham könyve nem csak azért emelkedik ki a könyvtár társadalmi szerepével foglalkozó művek közül, mert a helyzetképet egy mintaszerűen elvégzett szociológiai kutatás alapján rajzolta meg, hanem mert kutatásának előfeltevéseit gazdag tapasztalatai mellett történeti vizsgálódásaira alapozza, és legfőképpen azért, mert vizsgálódásának mozgatója a változtatás igénye.

Az említett kutatás 1965-ben zajlott le a nyugat-angliai Chester és Eccles városokban, ahol másfélezer könyvtárhasználót kérdeztek meg.

Kinek és hogyan? - teszi fel a kérdést Luckham, és áttanulmányozza az utóbbi száz évben napvilágot látott hivatalos válaszokat: a könyvtárak szerepével foglalkozó törvényeket, határozatokat, tudósok, politikusok és könyvtárosok megállapításait. Előszlatja azokat az illuziókat, amelyek szerint a public library elsősorban a dolgozó osztályokat szolgálta volna, és bebizonyítja, hogy a szellemi pályán lévő rétegek mindig társadalmi részarányukat meghaladó hányaddal képviselték magukat a könyvtári tagságban. Luckham az első pillanatra nagyon nyitottnak és liberálisnak tűnő könyvtári törvények sorait átvilágítva érzékelteti azok finom diszkrimináló hangsúlyait. A könyvtárak függetlenségét óvó és a könyvtári profil tisztaságát hangsúlyozó ars poeticákkal a gyakorlatot szembesíti. Csupán 1962 és 1968 között háromszorosára emelkedett a könyvtárakban tartott előadások, filmvetítések, hangversenytermek, klubfoglalkozások, négyzeresére a kiállítások, a csoportos látogatások, a művészi fesztiválok száma, és egyre gyakrabban vált a könyvtár a felnőttoktatás támaszpontjává.

Egy, vagy több közönség? - kérdezi ezután Luckham. Mielőtt bemutatná a könyvtárhasználók rétegződését, a könyvtári tagság kritériumát vizsgálja, megkülönböztetve a beiratkozott tag (a könyvtárlátogató) és a használó fogalmát. A lakáson kérdezetteknek 45 %-a nevezi magát könyvtárhasználónak, de csak 31 %-uk tud felmutatni chesteri illetve ecclesi könyvtárak látogatását igazoló tagsági könyvet. Többen munkahelyi könyvtárakat használnák, mások nemrégén költöztek a városba és még nem iratkoztak át, megint mások a könyvtártag családtagjaik által kölcsönzött könyveket olvassák, és néhányan természetesen a könyvtár társadalmi tekintélyének fényében fürdenek.

A két város könyvtári tagságának fele nő, fele férfi, a könyvtárba sohasem járóknak, a könyvtárból lemorzsolódóknak és a könyvtárba újra beiratkozóknak is kb. 55 %-a nő. Mig a nők és a férfiak közötti könyvtári tagok aránya (23 illetve 27 %) nem igen különbözik, jelentős a különbség a 15-19 éves és az idősebb lakosok közötti könyvtártagok aránya (45- illetve 25 %) között. A fizikai munkásoknak kb. 10 %-a jár könyvtárba, de arányuk a két város közkönyvtáraiban majdnem 30 %.

Luckham igen fontos kérdésnek tartja a lemorzsolódást. Megállapítja, hogy az összes lemorzsolódóknak legnagyobb része (20 %-a) 20-24 éves korában hagyta el a könyvtárat, ami az ebben a korban jelentkező életmódváltásra utal, hiszen a következő korosztálynál már csak 9 % a lemorzsolódók aránya. A lemorzsolódás okai között Angliában is a kevesebb szabadidő szerepel első helyen, ezt követik az egyéb külső tényezők (családi körülmények, elköltözés). Az okoknak mindössze 10 %-át teszi ki a könyvtárral kapcsolatos elégedetlenség.

A szociológiai tényezők közül jó néhányat megvizsgál Luckham, és a hagyományosak mellett több újat is alkalmaz, mint a lakóház és a lakás típusát. (Ez Nagybritanniában sokkal jobban jelzi a társadalmi státust és az életmódot, mint például Magyarországon.) Ez a megközelítés akkor válik igazán érdekessé és termékeny- né, amikor Luckham ezt a szempontot munkamegosztásban elfoglalt hellyel kombinálja. Kimutatja, hogy az elit zónában lakó értelmiségiek és vezetők csaknem kétszer akkora hányada látogatja a könyvtárat, mint ugyanennek a rétegnek a tanácsai lakásokban lakó tagjai. Ugyanez a tendencia érvényesül a fizikai munkásoknál és a hivatalnokoknál is! Luckham úgy találja, hogy az iskolázottsági háttér erősebben hat ebben a tekintetben, mint a foglalkozás. Meggyőző adatokkal bizonyítja, hogy a társadalmi tisztségeket viselők körében (de különösen a vezető funkciókat ellátóknál) nagyobb a könyvtári tagság aránya, mint azoknál, akik nem viselnek ilyen tisztséget. Az otthoni könyvek száma és a könyvtárhasználat között erős pozitív összefüggést állapít meg. A szerző szociológus mivoltát azonban nem az átlagok képviselte fő tendenciák, hanem az átlagtól való eltérések bemutatása és kommentálása bizonyítja igazán: az iskolázott több műszakban dolgozó segédmunkás könyvtári tagok és a könyvtárat mellőző magas képzettségűek al csoportjainak vizsgálata. (A fő okok között az előbbieknél az életmódváltás kísérlete, az utóbbiaknál az átmeneti életforma változás szerepelt leggyakrabban.)

Hogyan használják? kérdezi Luckham a könyvtárhasználókat. Vizsgálja a könyvtárhasználat gyakoriságát és a könyvtárhasználati szokásokat. Ebben a két városban a tagok 10 %-a használt több könyvtárat lakhelyén, 20 %-uk pedig a lakóhelyén kívül máshol is igénybe vesz könyvtári szolgáltatást. A könyvtárhasználók egytizede nem tagja a könyvtárnak, és ez a használat módjában is tükröződik: szinte kizárólag újság és magazinolvasás köti őket ehhez az intézményhez. A kölcsönzött könyvek száma és a látogatások gyakorisága között nem talál összefüggést Luckham, ez a könyvtárak kölcsönzésen kívüli szolgáltatásainak jelentős mértékű igénybevételéről is tanuskodik. A leggyakoribb könyvtárlátogatási napnak a szombat bizonyult, a látogatósoknak majdnem egynegyede esik erre az egyetlen napra. 100 közül 93 esetben a látogatás céljai között a könyvkölcsönzés is szerepel, de 51 esetben másféle tevékenység is szerepel a könyvtári teendők között, 18 esetben pedig három, vagy többféle.

A kölcsönzött könyvek fajtajáról csak nagyon keveset tudunk meg, a különböző rétegek által kölcsönzött könyvek összetételéről semmit. Ezt úgy látszik, nem csak a könyvtárosok, hanem a könyvtár szociológiai vizsgálatával foglalkozó kutatók is szent magánügynek tekintik. Annyit tudunk csak meg, hogy a kölcsönzők legnagyobb része (55 %-a) elsősorban regényeket, negyedrésze elsősorban ismeretközlő műveket kölcsönöz, az olvasók egyhatodánál viszont mindkét olvasmánytípus megtalálható a kölcsönzött könyvek között. A krimi, a kalandregény és az érzelmes álirodalom aránya hatszorosa az értékes irodalomnak. Az ismeretközlő művek között az életrajz, a földrajz-utazás-felfedezés, a művészetek és a társadalomtudományok egyenlő arányban (10-10 %) részesednek.

A könyvek kiválasztása alapján Luckham szembeállítja a kívülről és a belülről irányított olvasót, de ő is érzi, hogy meghatározott típusu könyvet kereső olvasó

(ők lennének a belülről irányítottak) és a szabadpolc kínálatát elfogadó, vagy a visszahozott könyvekből választó olvasó (ők lennének a kívülről irányítottak) nem különíthető el élesen.

A chesteri és ecclesi könyvtárbajáróknak egynegyede csak lakóhelyük közművelődési könyvtárából szerzi be olvasmányait, 18 %-uk más közművelődési könyvtárakból, 10 %-uk iskolai könyvtárakból, 6 %-uk pedig munkahelyi könyvtárakból is. A könyvtároson kívüli beszerzési források közül a könyvesbolt áll az első helyen (50 %-uknál), más könyvárusító hely és az ismerősök 19-19 %-uknál játszanak komolyabb szerepet. A kérdezetteknek 40 %-a három, vagy több forrásból szerzi be olvasmányait. A kurrens olvasmányoknak legnagyobb része (90 %-a) könyvtári eredetű volt.

Milyen kép alakult ki a könyvtárról? Luckham először a fehér foltokat méri fel. Megállapítja, hogy a lakosság 13 %-a képtelen választ adni arra a kérdésre, hogy hol van a legközelebbi könyvtár. A könyvtárat nem használóknak csak 54 %-a volt biztos abban, hogy barkács-könyvek is kölcsönözhetőek a könyvtárból, az idegen nyelvű könyveknél 39 %, a westerneknek pedig csak 3 % volt az arány.

A könyvtárat elmarasztaló kijelentések közül könyvtárat nem használók közül az épületek külsejére és a személyzet kelletlenségére utalókat, a könyvtártagok viszont az állomány hiányosságát hangsúlyozó állításokat erősítették meg nagyobb arányban, mint a másik csoport tagjai.

Roppant érdekesek azok a táblázatok, amelyek a könyvtárhasználókról alkotott véleményeket szembesítik. A könyvtárat nem használóknak 29 %-a nem tudja megítélni, hogy milyen fajta emberek látogatják elsősorban a könyvtárakat, és csak 32 %-uk válaszolja azt, hogy a képzettek és a képzetlenebbek egyformán. A könyvtártagoknak csak 12 %-a bizonytalan és 53 %-uk gondolja úgy, hogy a könyvtár legszorgalmasabb használói között nincsenek többségben a képzettek, vagy a képzetlenebbek. Akik úgy gondolják, hogy másmilyen emberek járnak könyvtárba, mint ők, azoknak csak 8, akik pedig úgy vélik, hogy éppen olyanok, mint ők, azoknak 50 %-a jár könyvtárba. A könyvtárba nem járóknak nagy része tekinti a könyvtárat nem neki valónak, a tanulást 15 éves korukban abbahagyóknak például 32 %-a véli úgy, hogy a könyvtár a magas képzettségüké, 29 %-uk pedig bizonytalanodik a dolog megítélésében. A bíráló megjegyzéseknek nagyobb része az állományt érte, a parkolás szerepelt a második helyen. A vártnál jóval kevesebb bíráló megjegyzés érte a könyvek elhelyezését és csoportosítását. A nem hagyományos könyvtári funkciókat felsoroló (zárt) kérdésre adott válaszok alapján kiderült, hogy mind a könyvtárhasználók, mind a könyvtárba nem járók szívesen fogadnának olyan szolgáltatásokat, mint a gyermekmegőrzés, büfé, kiállítások, koncertek, előadástestek, előadások, filmbemutatók, televíziós szoba, főzőtanfolyam stb. Ha lehetőség lenne rá, a tagoknak ötöde kölcsönözne kottákat, hangszalagokat, térképeket és filmeket. A könyvtárba nem járóknak sem sokkal kisebb része válaszolt igennel erre a kérdésre.

Könyvtár és felnőttművelés? Ezt már nem kérdezi, hanem idézi Luckham, méghozzá a konzervatív könyvtárosoktól, hiszen Chester és Eccles vidékén már gyakorlat a két közművelődési intézmény együttműködése. Északnyugat-Angliában a szabadegyetemi előadásoknak 16 %-át tartották könyvtárakban (Manchesterben 8, Cambridgeben 3 % ez az arány). A könyvtárhasználóknak 40 %-a, a nem tagoknak viszont csak 20 %-a tudja elképzelni, hogy ilyen előadásokat tartanak könyvtárakban. A kutatás színhelyén a városi könyvtárak háromnegyed részében rendeznek kiállításokat, a könyvtárak felében tartanak hangversenyeket, film és pódiumelőadásokat, és tartanak előadásokat. Angliában és Walesben ezek az arányok kétszerte-háromszorta kisebbek. Ezen a vidéken a könyvtárak rendszeresen látnak vendégül különböző társadalmi szervezeteket, elsősorban kulturális egyesületeket, társaságokat. A könyv-

tárosok maguk is részt vesznek a felnőttnevelés intézményeinek munkájában. A vezető beosztású könyvtárosok fele tisztséget visel a felnőttnevelés helyi szervezeteiben. Ezzel szemben az egyéb értelmiségieknek és a vezető beosztásúaknak csak egynegyede. Északnyugat-Angliában a könyvtárak élő kulturális centrumokká alakulhatnak.

Megmerevedés, vagy változás? - kérdezi Luckham a könyvtár jövőjével foglalkozó összefoglaló fejezetben. Megállapítja, hogy a lakosságnak csak kisebb része használja még a könyvtárat, és különösen kevesen a fizikai munkát végzők közül. A könyvtárak manifeszt funkciója az olvasói szokások kialakítása és kultúra terjesztése, de a könyv-kiválasztás, szabályok, a könyvtári szolgálat és ethosza a jelenlegi társadalmi különbségek és hátrányok megmaradásának látens funkcióját szolgálják. Amikor a "Változtak-e az olvasói szokások?" kérdésre adott válaszokat elemzi, csak egyetlen egy vonatkozásban észlel különbséget a könyvtártagok és nem tagok között: a könyvtártagok közül többen érzik azt, hogy több ismeretközlő könyvet olvasnak, mint a nem tagok közül. Az egyre erőteljesebben jelentkező specializálódás megállíthatja ezt a fajta fejlődést, és ez ellen nem igen tehet a könyvtáros sem semmit hagyományos módszerekkel. Luckham abban látja a megoldást, hogy a könyvtár sokkal többféle aktivitás színhelyévé válik. Miért ne lehetnének a könyvtárak a felnőttoktatás központjai, a helyi amatőr művészeti mozgalom bázisai, kérdezi-állítja Luckham. Ebben az újfajta intézményben a megőrző és közvetítő szerepe mellett ki kell fejlődnie a szervező, az animátor szerepnek. A könyvtárnak és a könyvtárosnak el kell válni a közösségszervező feladattól, a képzésükben pedig a szociológiai és pszichológiai tanulmányok mellett komoly hangsúlyt kell kapnia a felnőttnevelésnek. A könyvtáraknak közösségi könyvtárakká (community library) kell válniuk.

Luckham könyvének különös aktualitása van ma Magyarországon, amikor a könyvtárak már nem elégedhetnek meg avval, hogy sok esetben ők a működési területük legszakszerűbb, legtöbb látogatót vonzó, legértékesebb műveket közvetítő közművelődési intézménye, hanem azon kell gondolkodniuk, hogy hogyan honosíthatnak meg falaik között olyan tevékenységeket, amelyekhez használóik hozzáolvashatnak a könyvtári gyűjteményekből. Az olvasó jó néhány ismerős szemponttal, kérdéssel és következtetéssel találkozhatott, amelyek már felvetődtek a szép reményekkel meginduló - és elsősorban Polónyi Péter jóvoltából szép eredményeket is elérő - majd elhalkuló és majdnem elhallgató hazai könyvtárszociológiai kutatásokban. Remélhetően ezen a területen is ösztönzést jelent majd Luckham könyve.

KAMARÁS István

(Összeáll.: Ütő Margit - Krutzler Ferenc): Hanglemezkatalógus, I. [rész] Szombathely, 1975. Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár. 209.p. Sokszt.

Az "egyszemélyes" könyvtárak vezetői tudják a leginkább méltányolni a fél évtizednél alig régebben működő hangtárak munkatársainak tevékenységét. A fonotékások teendői - ha lehet a sokféleséget fokozni - még az előbbiekéénél is kiterjedtebbek. A gyűjtőkör határainak megvonásától a körültekintő gyarapításig, a többmetszetű feldolgozástól a sokirányú szolgáltatásig (és még azon is túl) terjednek feladataik. Gyakran a részleg hosszú és rövid távu propagandájának gondja is a zenei könyvtárosé.